

İslam ve Ekonomik Azgelişmişlik: Tarihsel ve Çağdaş Bağlantılar

Çeviri:
Abdullah Cemal Balcı

İslam ve Ekonomik Azgelişmişlik

Tarihsel ve Çağdaş Bağlantılar

Timur Kuran

Genel Yayın Nu.: 303

ISBN: 978-605-2294-26-0

1. Basım, 2019

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti. ©2019

Efil©2019

American Economic Association izniyle basılmıştır.

Timur Kuran, "Islam and Economic Performance: Historical and Contemporary Links." Journal of Economic Literature, 56(4), Aralık 2018, sf. 1292-1359.

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.

Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.

Sertifika Nu.: 12131

Çeviri: Abdullah Cemal Balcı

Son Okuma: Serenay Dıraz

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Burak Aras

Baskı ve Cilt:

Hira Grup Matbaacılık Matbaacılık Kağıtçılık Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

1514. Sk. No:4, 06378 İvedik OSB/Yenimahalle/Ankara • Tel: 0507 932 59 30

Sertifika Nu.: 35470

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.

Bağcılar Mahallesi Şemsettin Günaltay Caddesi 283. Sokak

Ata Apartmanı No: 9/7 06670 Çankaya/Ankara Türkiye

Tel : (+90) 312 442 52 10

GSM : (+90) 530 108 99 76

Faks : (+90) 312 442 52 12

İçindekiler

1. Giriş	6
2. Modern Ekonomik Gelişme	12
2.1. Ülkeler Arası Büyüme Kıyaslamaları	12
2.2. Kur'an'a Dayalı İslami Ekonomik Kurumlar	13
2.2.1. Hac	14
2.2.2. Ramazan ve Oruç	14
2.2.3. Zekât	16
2.3. Yenileşmeye Dayalı İslami Ekonomik Kurumlar	17
2.3.1. İslami Hayır Kurumları	18
2.3.2. İslami Eğitim	22
2.3.3. İslami Finans	27
2.4. Müslümanların Ekonomik Tutumları	34
2.5. İslami Ekonomiler	36
2.6. İslami İşletmeler Ağı	38
3. Ekonomik Geri Kalmışlığın Tarihsel Kaynakları	43
3.1 Ticari ve Finansal Azgelişmişlik	43
3.2 Kent Kalkınması ve Kamusal Hizmetler	49
3.3 Mahkemeler Yoluyla Sözleşme Yaptırımları	54
3.4 Bilimsel Gerileme	58
3.5 Müslümanlarla Gayri Müslimler Arasında Ülke İçi Karşılaştırmalar	60
3.5.1 Hukuk Tercihi	60
3.5.2 Eğitim	63
3.5.3 Miras Sistemleri	65
3.5.4 Yabancılara Tanınan Ayrıcalıklar	67
3.6 Avrupa Üzerindeki Ters Etkiler	68

4. Günümüzdeki Otoriter Rejimler.....	70
4.1 Demokrasi Karşıtı Tutumlar	70
4.2 Hukukun Üstünlüğü İlkesinin Zayıflığı	73
5. Otoriter Yönetimin Tarihsel Kaynakları	75
5.1 İlk Arap Fetihleri	75
5.2 Köle Orduları	76
5.3 İslami Vakıfların Politik Rollerini	78
5.4 İltizam Yöntemiyle Vergi Toplama.....	79
5.5 İslam'ın Siyasal İşlevi	81
6. Sonuçlar ve Çözüm Bekleyen Sorunlar	83
6.1 İslam'ın Ekonomik Rolünün Yeniden Yorumu	83
6.2 Modern İslam'ın Rollerini.....	87
6.3 Modern Örüntülerin Tarihsel Kökenleri.....	90
6.4 İrdelenmemiş Sorunlar	94
Kaynakça	97
Dizin	109

İslam ve Ekonomik Azgelişmişlik:
Tarihsel ve Çağdaş Bağlantılar

1. Giriş

Batının ekonomik yükselişinden bu yana, Batılı olmayan dinlerin ekonomik verimlilik ve büyümeye uygun olup olmadığı sorusu akademisyenleri meşgul etmiştir. Dünyanın Hıristiyanlıktan sonraki ikinci büyük dini olan İslam'ın ekonomik etkileriye özel ilgi çekmiştir.

Bilimsel eserlerde pek çok olumsuz iddia yer almaktadır. Örneğin bunlardan biri, İslam'ın Müslümanlara ekonomik ilerlemeye zararlı inançlar aşılacağına işaret eder. İslam'ın insani sermaye oluşumunu sekteye uğrattığı, deneyim ve yenilikleri sınırladığı, ticarete düşmanlığı körüklediği ve otoriter yönetimlere yol açarak piyasaları bozduğu da söylenir. Çok yaygın bir diğer görüşse, İslami finans kurallarının modern ekonomik yaşamla uyumsuz olduğudur.

Bunlar muazzam genellemelerdir. Dünyadaki Müslüman çoğunluklu ülkeler üç kıtaya yayılmıştır ve diğer bölgelerde kayda değer sayılarda Müslüman azınlık bulunmaktadır. İslami uygulamaların yerel koşul ve etkilenmelere bağlı olarak coğrafi farklılıklar gösterdiği de kesindir. Genelleme sahiplerinin bu çeşitlilikleri bilmemesi mümkün değildir. Hiç kuşku yok ki, dünyanın önde gelen bilim insanları arasında Müslümanların yer aldığını bilirler. Ancak istisnalar tek başlarına bir

Duke Üniversitesi, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Bölümleri. Journal of Economic Literature editörü Steven Durlauf ve 4 anonim eleştirmen bu çalışma sürerken değerli yorumlarda bulunmuş, Gloria Cheung, Dean Dulay ve Diego Romero da kusursuz araştırma asistanlığı sağlamıştır. Son aşamada, Cihan Artunç, Lisa Blaydes, Jean-Philippe Platteau ve Jared Rubin yararlı öneriler sundular. Çalışmaya finansal katkılarından ötürü Georgetown Üniversitesi'ndeki Berkeley Din, Barış ve Uluslararası İlişkiler Merkezi'nin Dini Özgürlük Projesi'ne ve Koç Üniversitesi'nin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne müteşekkirim.

genellemeyi geçersiz kılmaz. Akademide, bu makaleyi ilgilendirmeyen polemikçi literatürlerin tersine, bir genellemenin geçerliliği, yaygın bir örüntüyü açıklayan tanımlanabilir toplumsal mekanizmaların varlığına bağlıdır.

İslam'ın ekonomik performansa zarar verip vermediği sorusu birkaç nedenle önem taşır. Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkeler, dünyanın ekonomik açıdan ileri ülkelerinden, hatta dünyanın geri kalanından gözle görünür derecede daha yoksuldur. İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye 57 ülkenin satın alım gücü paritesinde ortalama kişi başı geliri 2017'de 11.073 dolardı; bu rakam dünyanın geri kalan ülkelerinde 18.796 dolar ve ekonomisi en gelişmiş ülkeler kulübü OECD'deyse (tek Müslüman çoğunluklu üyesi dışında) 43.586 dolardı. Müslüman çoğunluklu ülkeler, ortalama yaşam süresi ve yetişkin okur-yazarlığı gibi diğer temel ekonomik gelişme indeksleri açısından da oldukça geridedir (bkz. Tablo 1). Belli bölgelerde, Müslüman çoğunluklu ülkeler Müslümanların azınlıkta kaldığı yerlerin gerisindedir. Balkanlar ve Hindistan alt kıtası bu duruma örnek verilebilir. Ancak, dünyanın yoksul ülkeleri arasında ezici çoğunluğu gayri Müslimlerden oluşan birçok ülkenin yer aldığı unutulmamalıdır. Salt bu olgu, olumlu ya da olumsuz, herhangi bir ekonomik sonucu dine bağlarken özen gösterilmesini gerektirir. İslam'la ekonomik performans arasındaki bağlantıları incelemenin bir başka gerekçesi, kayda değer bir Müslüman nüfusa sahip olan çok-dinli ülkelerde, genel olarak Müslümanların görece yoksul olmasıdır. Üstelik bu performans düşüklüğü Müslümanların çoğunluk ya da azınlıkta olmasından bağımsız olarak gözlenmektedir.

Müslümanların ekonomik performansının düşüklüğü, yalnızca akademisyenleri ilgilendiren bir konu değildir. Hem genel kalıpların hem de özgül Müslüman topluluklar arasındaki çeşitliliğin araştırılmasını zorlayan politik nedenler bulunmaktadır. Gruplar arasındaki kalıcı farklılıklar, küskünlük, açık çatışma ve hatta şiddet tohumları saçar. Tablo 1'de yansıtılan eşitsizlikler İslam'ın düzenli olarak gazetelere manşet olan şiddete yatkın türlerini besler. Ekonomik eşitsizlikler İslam adına başvuru şiddetinin tek kaynağı, hatta ana etmeni bile olmasa da en azından sempati çevreleri toplamasına ve aktif uygulayıcılar bulmasına zemin sağlar.

1990'lı yılların sonuna kadar, İslam'la ekonomik performans arasındaki bağlantılar konusundaki yorumlar, çok büyük bir oranda ekonomi disiplini dışından geliyordu. Konuyla ilgili bilimsel eserlerin çoğu dinsel metinlere, öncelikle de İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'a dayanmaktaydı. Kimi akademisyenlerin açıklamaları, kadercilik ve muhafazakârlık gibi etnografik çalışmaların tanımladığı norm ve inançlara odaklanıyordu. Araştırmacılar dürtülere, dengelere ve toplumsal

Tablo 1: Nüfus-ağırlıklı, Karşılaştırmalı Ekonomik Performans Göstergeleri

Bölge, Ülke ya da Ülke Grubu	Nüfus (milyon)	İnsani gelişmişlik indeksi (0-1)	Doğumda ortalama yaşam beklentisi (yıl)	Yetişkin okur- yazarlık oranı (%) ^a	Kişi başı gayri safı yurtiçi hasıla (ABD Doları, satın alma gücü paritesi) ^b
Afganistan	36	0.48	63.7	31.7	1,981
Arap Ligi ^c	410	0.67	71.2	69.7	18,013
ASEAN, Müslüman çoğunluk ^d	296	0.70	69.9	95.1	14,211
Balkanlar, Müslüman çoğunluk ^e	8	0.76	76.2	97.1	12,104
Bangladeş	165	0.58	72.5	72.8	3,869
Eski Sovyet, Müslüman çoğunluk ^f	81	0.72	71.3	99.7	12,633
İran	81	0.77	76.0	84.7	20,950
Arap dışı Afrika, Müslüman çoğunluk ^g	310	0.48	55.7	43.6	4,340
Pakistan	197	0.55	66.5	57.0	5,527
Türkiye	81	0.77	75.8	95.6	26,505
İslam İşbirliği Teşkilatı ^h	1,797	0.61	67.2	70.0	11,073
Dünya	7,530	0.72	72.0	86.2	16,941
İslam İşbirliği Teşkilatı Dışı	5,734	0.75	73.6	91.3	18,796
ASEAN, Müslüman azınlık ⁱ	351	0.67	72.1	90.0	10,597
Balkanlar, Müslüman azınlık ^j	53	0.81	76.7	98.2	23,897
Çin	1,386	0.74	76.3	95.1	16,807
Eski Sovyetler, Müslüman azınlık ^k	71	0.76	72.3	99.8	11,922
Hindistan	1,339	0.62	68.6	69.3	7,056
Latin Amerika ^l	644	0.75	75.5	93.5	15,777
Arap dışı Afrika, Müslüman azınlık ^m	690	0.51	62.3	66.5	3,588
OECD (Türkiye hariç) ⁿ	1,207	0.88	79.9	97.8	43,586
Rusya Federasyonu	144	0.80	71.6	99.7	25,533

Notlar: ^a 15 yaş üzeri bireyler. Bazı ülkeler için eldeki en son rakamlar 2017 öncesine aittir. ^b Gayri safı yurtiçi hasıla, 2017 yılı uluslararası doları üzerinden satın alm gücü paritesinde ölçülmüştür. ^c 2018 itibarıyla, Arap Ligi'nin üyeliği geçici olarak askıya alınan Suriye dahil 22 üyesi vardır. ^d Brunei, Endonezya ve Malezya. ^e Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Kosova. Kosova sadece ortalama yaşam beklentisi ve GSYH hesaplamalarına dahil edilmiştir. ^f Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan. Tümü de 1991 öncesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine bağlıydı. ^g Afrika Birliği'nin Arap Ligi içinde yer almayan 11 Müslüman çoğunluklu ülkesi: Burkina Faso, Çad, Eritre, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal ve Sierra Leone. ^h İslam İşbirliği Teşkilatı'nın 57 üyesi vardır; Arap Ligi'nin 22 üyesinin tümü de buna dahildir. ⁱ Kamboçya, Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam. ^j Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, Makedonya, Karadağ, Romanya, Slovenya, Sırbistan. ^k Ermenistan, Belarus, Estonya, Gürcistan, Litvanya, Letonya, Moldova, Ukrayna. ^l Karayip Adaları dahil. ^m Afrika Birliği'nin Müslüman azınlıklı 33 üyesi. ⁿ 2018 sonu itibarıyla Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), dünyanın 36 sanayileşmiş ülkesinden oluşur; Müslüman çoğunluklu Türkiye de buna dahildir. Rakamlar Türkiye dışındaki 35 ülkeye aittir. *Kaynaklar:* İnsani Gelişim Endeksi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'ndan, Human Development Report 2016, tablo 1. Nüfus, yaşam beklentisi ve okur-yazarlık verileri, Dünya Bankası'ndan. World Development Indicators 2017, erişim: <https://data.worldbank.org/indicator/tables.2.1.2.10.2.18>. Kişi başı GSYH Dünya Bankası'ndan, World Development Indicators 2017, erişim: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>. Cibuti verileri Arab Development Portal Djibouti Statistical Snapshot 2016'dan: https://www.arabdevelopmentportal.com/sites/default/files/country/djibouti_statistical_snapshot_2016-updated.pdf. Bütün veri kaynaklarına 21 Ekim 2018'de erişildi.

mekanizmalara neredeyse hiç önem atfetmiyordu. Gözlemedikleri örüntüleri açıklarken, toplu eylemi olanaklı kılan bireysel güdüleri hesaba katmıyorlardı. Zaman ve mekâna yayılmış farklılıkları saptadıkları ölçüde, bunları varsayımları hipotez sınamada ve yeni kuramsal ipuçları yaratmada kullanmıyorlardı. İslam ve ekonomik kalkınma üzerine ilk kapsamlı literatür eleştirisinde (Kuran, 1997) referansların beşte üçü ekonomi disiplini dışında yazılmış, ekonominin analiz tekniklerini kullanmayan eserlerden oluşmaktadır.

Gözden geçirilen eserlerin birkaçı, Müslümanların ekonomik geriliğinin kalıcı bir örüntü haline geldiği ve dünya seçkinlerinin buna İslam'ın sorumlu olduğu apaçık bir olgu olarak yaklaşmaya başladığı on dokuzuncu yüzyıl sonlarına aittir. Bu eski eserlerin kimileri yararlı bilgiler içerse de nedensellik konusunda net ve sınanabilir iç görüler arayan bilim insanlarını düş kırıklığına uğratmaktadır.

Birkaç ekonomist, özellikle de Adelman ve Morris (1973), kamuoyu anketlerine dayanarak dinin, ekonomik tutumların modernleşmesine nasıl biçim verdiğini araştırmışlardır. Ama çağın önde gelen Orta Doğu ekonomi tarihçileri, Issawi (1982) ve Owen (1981), dini neredeyse göz ardı ettiler. Issawi, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Hıristiyan ve Yahudi azınlıkların Orta Doğu'nun büyüme motorları olduğuna vurgu yapmıştır. Batılı yaşam tarzlarını benimsemede ve Batı dillerini öğrenmede başı çektiklerini de gözlemlemiştir. Ancak Issawi, dinler ya da dini kurumlar arasındaki farklılıkların gözlemediği inançlar arası farklılıklara katkıda bulunup bulunmadığını soruşturmamıştır.

1990'lı yıllardan bu yana, ekonomi disiplini içinde İslam ve ekonomik performans arasındaki bağlantıları konu alan muazzam bir literatür ortaya çıktı. Bu literatüre yapılan kimi katkılar, ekonomi dışındaki akademisyenler tarafından toplanan verilerden hareketle yeni iç görüler üretmektedir. Başka araştırmacılar, ekonomik bakış açılarından yararlanarak eski kaynaklarda tanıtılan kurumları yeniden yorumlamaktadır. Kimileri ise, yeni metodolojiler kullanarak eski soruları yeniden ele almakta ya da yeni sorulara yanıt vermektedir. Yeni bir ekonomist kuşağı da daha önce üstüne gidilmemiş konuları irdelemek için yepyeni veri kümeleri yaratmaya başlamıştır. Ekonomi alanı dışından, ağırlıklı siyasal bilim ve hukuktan gelen ama sosyolog ve antropologların da dahil olduğu artan sayıda bilimsel araştırmacı, genellikle ekonomistlerce geliştirilen yöntemleri kullanarak bu yeni literatüre katkıda bulunmaktadır. Elinizdeki çalışma, bu hızla büyüyen analitik literatüre yönelik, son yirmi yılın katkılarına odaklanan eleştirel bir incelemedir. Başlıca hedefleri ana ampirik bulgularla kuramsal gelişmeleri özetlemek ve değerlendirmek, çözüm bekleyen sorunların altını çizmek ve günümüze kadarki araştırmaların yarattığı tartışmalara, çelişkilerine ve sınırlılıklarına dikkat çekmektir.

Ele aldığımız çalışmalar, İslam'la ilgili ekonomik konuları genellikle "İslam etütleri," "Orta Doğu etütleri" ya da "Güney Asya etütleri" gibi bir başlık altında, "saha etütleri" (*area studies*) araştırma geleneği içinde irdeleyen çok daha geniş literatürlerden farklı bir analitik literatür oluşturur. Etüt çalışmalarının ayrırcı özelliği, kültürel özelliklere ve anlamlara duyarlılıktır. Etüt çalışmaları, modern sosyal bilimlerle keskin bir karşıtlık içinde, katkıları genellemelerden ve konular arası karşılaştırmalardan, özellikle de araştırma sahasını olumsuz bir ışık altında gösteren yorumlardan kaçınma eğilimindedirler. Ağrılıkla insani disiplinlerden ve sosyal bilimlerin "yorumlayıcı" dallarından yararlanırlar ve analitik sosyal bilimlerin hem tümüyle nicel alanlarından hem de nicel ve nitel teknikleri harmanlayan analitik anlatılar yoluyla nedensel bağlantılar bulmaya odaklanan dallarından uzak dururlar. Saha etütleri, kurumsal ekonomi, hukuk ve ekonomi, davranışsal ekonomi, kamu tercihi, siyasal ekonomi, analitik siyasal bilimler ve uygulamalı ekonometri gibi alt disiplinler içindeki yakından ilgili araştırma programlarını da göz ardı eder. Bu makale boyunca, analitik literatürün bizi burada ilgilendiren yaklaşım ve bulguları ile saha çalışması geleneğine bağlı literatür arasındaki karşıtlıklara değinilecektir. Son bölümde ise, bu iki literatürün birbiriyle diyalog kurmasının doğurabileceği sinerjiye dikkat çekilecektir.

Analitik literatürün dört alt bileşeni ayırt edilebilir ki, her biri daha ileri ayrımlara olanak tanır. İlk alt literatür, İslam'ın günümüzde ekonomik kalkınma oranları ve örüntülerini etkileyip etkilemediğini araştıran çalışmalardan oluşur. Ülkeler arası ampirik analizler, İslami kurumların analizleri, ekonomik yaşamı biçimlendiren tutumların araştırılması ve İslami ağların oluşturulması bu başlık altında yer alır. İkinci alt literatür, İslam'ın Müslüman egemenliğindeki toplumların yörüngesini etkileyip etkilemediğini sorgulayan tarihsel incelemelerden oluşur. Bu incelemeler arasında, üretici, ticari, finansal ve adli kurumlar üzerine odaklanan araştırmalar, kentsel kalkınma ve kamusal hizmet analizleri, şer'i mahkemeler üzerine çalışmalar, bilimsel geriliğe ilişkin araştırmalar, ülke içi Müslüman-gayri Müslim karşılaştırmaları ve İslam'ın Avrupa üzerindeki tarihsel etkilerine dair incelemeler yer alır. Üçüncü alt literatür, İslam'ın çağdaş politik etkilerini merkezine alarak politik örüntülerin ekonomik kaynaklarıyla ilgilenir. Her ikisi de ekonomik başarıyı etkileyen demokrasi karşıtı tutumları ve hukukun üstünlüğü ilkesini inceler. Son alt literatür, otoriter yönetimlerin tarihsel kaynaklarını araştırır. Kökeni ilk Arap fetihlerine kadar giden sonuçları, kölelerden oluşan orduları, vakıf olarak bilinen İslami tröstleri, iltizam vergisini ve İslam'ın siyasal olarak araçsallaştırılmasını inceler. Makalenin son bölümü genel sonuçlar çıkarır, kilit anlaşmazlıkları saptar ve henüz üzerinde çalışılmamış sorulara dikkat çeker.

Makalenin kapsamına giren literatürün hiçbir alt literatürü, Müslüman dünyayı dengeli bir biçimde ele almaz. Çoğu eser belirli ülke ya da bölgelere odaklanır. Bu nedenle de öne sürülen tüm tartışmaya açıktır. İslam dünyası daha kapsamlı bir biçimde incelendikçe ve yeni karşılaştırmalar yapıldıkça kimilerinin düzeltilmesi, artırılması ya da inceltmesi gerekebilir.

Bu alanın dört ana bileşeninde eksik boyutlar arasında, Iannaccone (1998) ve yirmi yıl sonra da Iyer (2016) tarafından eleştirilmiş olan “yeni ekonomi ve din” ekolü çerçevesinde camilerin yönetimi, Müslümanlar arası bölünmeler ve Müslüman cemaatlerin örgütlenmesini inceleyen çalışmalar sayılabilir. Bu tür sorular, ele alınmış oldukları kadarıyla, burada tanımlanan ilgi alanları bağlamında araştırılmıştır. Örneğin, camilerin finansman ve yönetimi genellikle vakıf konusundaki eserlerde araştırılır; din değiştirmeler de dinsel özgürlük ve vergilendirmeyi konu alan çalışmalarda yer bulur. Eleştirilen çalışmaların yeni din ekonomisini merkeze alan konulara değindiği yerlerde, ilgili bağlantılara işaret edilecektir.

2. Modern Ekonomik Gelişme

Modern ekonomik gelişmeyi konu alan alt literatür muhtelif başlıklardan oluşur. Dinsel değişkenlerin ekonomik performans üzerindeki etkilerini soruşturan ülkeler arası ampirik analizler yapılmıştır. Bunlar İslam'ın ekonomik etkilerini ayırabilmek için ülkeler arası dinsel dağılım farklılıklarına odaklanırlar. Yayınlarda çok sık rastlanan bir diğer başlık, İslami ekonomik kurumlardır. Bu konudaki tipik çalışma tek bir ülke ya da bölgeyi analiz eder. Alt literatürün üçüncü başlığı, ekonomik davranışları biçimlendiren tutumları soruşturur. Dördüncü bir başlık, ekonomik sistemleri tümüyle İslam öğretisine göre yeniden yapılandırma girişimleriyle ilgilenir. Son başlığın konusuysa İslami ağılardır.

2.1. Ülkeler Arası Büyüme Kıyaslamaları

Dinin ekonomik sonuçları etkileyip etkilemediği üzerine yapılan ülkeler arası çalışmalar istisnasız İslam'ın genel örüntüye uyup uymadığını irdeler. Dinsel katılım ve dini inançların ekonomik etkilerini ölçmek için ülkeler arası verileri kullanan araştırmalar, bu sayede, Müslüman nüfusun diğer büyüme belirleyicilerini soyutlayarak, büyüme üzerinde önemli ölçüde negatif bir bağımsız etkiye sahip olduğunu bulmuştur (Barro ve McCleary, 2003; McCleary ve Barro, 2006). 1981-99 dönemine odaklanan bu çalışmaların vardığı ana sonuçlardan biri, dini inançların, özellikle de cehenneme inancın, büyümeyi desteklediğidir. Bir diğer sonuç, ortak dini ibadetlere katılımı ölçülen dinsel katılımın büyümeyi dizginlediği yönünde olmuştur. Bu ana sonuçlar alternatif ekonometrik spesifikasyonlarda ortadan kalksa da (Durlauf, Kourtellos ve Tan, 2012), klasik değerlendirme tekniklerine göre Müslüman nüfusun negatif etkisi kaybolmaz.